

Praktická geometrie

---

4. Vytyčování oblouků

In: Pavel Potužák (author): Praktická geometrie. Část druhá. (Czech). Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1949. pp. 61–69.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/403236>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

4. VYTYČOVÁNÍ OBLOUKŮ

Osy pozemních staveb jako silnic, železnic, tunelů, koryt vodních toků a pod. jsou složeny z úseček (částí přímek) a a oblouků. Oblouky mohou mít tvar kruhový, parabolický, lemniskátový, oválný atd. podle účelu stavby.

Kruhové oblouky jsou u silničních a železničních staveb. Vrchní stavba železnic vyžaduje vzhledem k rychlosti jízdy vlaků na přechodu z přímký do oblouku přechodnice. Za přechodnicí se volí parabola 3. stupně, jejíž křivost se mění plynule od $R = \infty$ u koncového bodu přímký do R , který má oblouk. Rovnice paraboly je $y = x^3 : C$, kde C je veličinou závislou na rychlosti vozu (odstředivé síle a převýšení kolejnic) a je předepsáno železničními předpisy. Vytyčování přechodnic se děje od tečny souřadnicemi.

Při úpravách vodních toků pro plavební koryta se užívá za křivku oblouk lemniskaty, v němž se koryto řeky nezanáší. Též zde musí být přechodnice.

Měřické práce s vypracováním návrhů spojené se dělí na zaměřovací, kancelářské a vytyčovací. V poli se vykoná polygonové měření, k jehož stranám se zaměří pruh území polohově a výškově v rozsahu, který odpovídá plánování navržené stavby (trasy). Polygonové body se osadí kolíky nebo kameny a případně se zajistí místopisně čili topograficky k pevným bodům ve svém okolí, jako k mezníkům na držebnostních hranicích a pod.

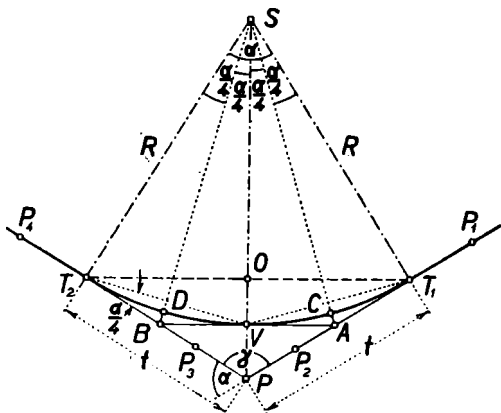
Výsledky měřických prací se zobrazí v plánu v určitém měřítku zmenšení a v něm se vypracuje návrh stavby. Osy stavby se zobrazí přímkami a oblouky. V podélném profilu se zobrazí počátky a konce oblouků, poloměry křivosti a kilometrování stavby.

Po vypracování návrhu se vytyčuje osa stavby v poli. Pokud nebyly přímé osy v poli již dány, vytyčí se podle návrhu vzhledem k polygonovým stranám. Vytyčovací prvky se vypočtou v kanceláři nebo se v měřítku na plánu odměří. Mezi přímkami se vloží oblouk a pro jeho vytyčení se užije buď výsledků odvozených z plánu nebo z doplňovacího měření.

Postup prací početních a vytyčovacích bude ukázán na několika příkladech bez zřetele k přechodnicím.

Základní pojmy (obr. 27). V území jsou dány přímé osy P_1P_2 a P_3P_4 nějaké stavby nebo jsou v poli vytyčeny podle

zobrazení na plánu. Mezi uvedenými přímnými osami je vytyčiti osu oblouku o poloměru R tak, aby přímé osy byly tečnami oblouku. — Prvním úkolem je stanovení dotykových bodů T_1 a T_2 , které představují počátek a konec oblouku. Bod V je vrcholem oblouku a obdrží se jako průsečík oblouku

Obr. 27. Vytyčení dotykových bodů oblouků.

s osou úhlu γ , který svírají obě tečny. Bod V pólí oblouk. Body T_1, T_2 a V jsou hlavní obloukové body a někdy se k nim počítají i čtvrtobloukové body C a D .

Hlavní body se musí vytyčit velmi pečlivě, neboť slouží za východiska pro další vytyčování podrobných bodů obloukových. K výpočtu je nutno znáti poloměr oblouku R , který je předepsán silničními a železničními předpisy na desetiometry a někdy i na celé stometry zaokrouhlený.

Úhel obou tečen se značí γ a středový úhel α . Středový úhel se nikdy neměří, neboť se vypočte z měřených úhlových hodnot. Často by nebylo ani možno pro územní překážky střed S vytyčit. Podle toho, které veličiny byly měřeny, volí se početní postup.

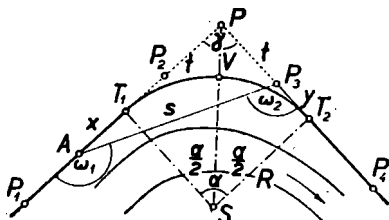
1. (Obr. 27.) Je-li průsečík P stanoven prodloužením tečen, změří se na něm úhel γ a úhel α se vypočte z výrazu $\alpha = 180^\circ - \gamma$, neboť úhly u bodů T_1 a T_2 ve čtyřúhelníku ST_1PT_2 jsou pravé.

Vytyčovací prvky pro body T_1 a T_2 se vypočtou z délek tečen

$$t = \overline{PT_1} = \overline{PT_2} = R \cdot \operatorname{tg} \frac{1}{2}\alpha$$

a z měřených stran $\overline{PP_2}$ a $\overline{PP_3}$:

$$\overline{P_2T_1} = t - \overline{PP_2}, \quad \overline{P_3T_2} = t - \overline{PP_3}.$$

Obr. 28. Vytyčení dotkových bodů oblouku v území s překážkami.

Délku P_2T_1 odměříme od bodu P_2 do bodu T_1 a podobně délku P_3T_2 od bodu P_3 do bodu T_2 . Oba body označíme kolíky. Takovým způsobem se vytyčí počátek a konec oblouku na daných tečnách.

2. (Obr. 28.) Pro územní překážky není často možno měřit tečnový úhel γ , neboť tečny nelze prodloužit. V takovém případě se úhel γ stanoví počtářsky. Na tečnách se zvolí body ku př. A a P_3 tak, aby s nich bylo na sebe vzájemně vidět. Změří se úhly ω_1, ω_2 a vzdálenost obou bodů $s = P_2P_3$. Z $\triangle APP_3$ se vypočte úhel γ a neznámé strany:

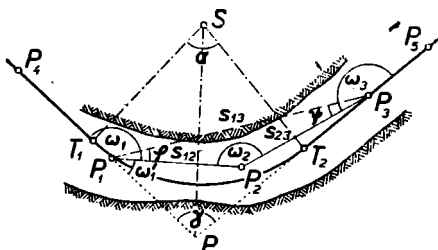
$$\gamma = \omega_1 + \omega_2 - 180^\circ, \quad \alpha = 360^\circ - (\omega_1 + \omega_2) = 180^\circ - \gamma,$$

$$\overline{AP} = s \frac{\sin \omega_2}{\sin \gamma}, \quad \overline{PP_3} = s \frac{\sin \omega_1}{\sin \gamma}.$$

Délka tečen se vypočte jako v prvném případě z výrazu $t = \overline{PT_1} = \overline{PT_2} = R \cdot \operatorname{tg} \frac{1}{2}\alpha$ a vytyčovací prvky dotykových bodů jsou:

$$x = \overline{AT_1} = \overline{AP} - t, \quad y = \overline{P_3T_2} = t - \overline{PP_3}.$$

3. (Obr. 29.) Nelze-li na tečnách najít body, s nichž je vzájemně na sebe vidět nebo jejich spojnice se nedá přímo měřit,

Obr. 29. Vytyčení dotykových bodů oblouku v nepřehledném území.

zvolí se jeden nebo více polygonových bodů, spojených v pořadí a změří se všechny délky a úhly. V obrazci je zvolen jeden bod P_2 . Změřeny byly strany s_{12} a s_{23} a vrcholové úhly ω_1 , ω_2 a ω_3 . Úhel γ se vypočte ze čtyřúhelníka $PP_1P_2P_3$ jako doplněk na 360°

$$\gamma = \omega_1 + \omega_2 + \omega_3 - 360^\circ$$

a středový úhel

$$\alpha = 540^\circ - (\omega_1 + \omega_2 + \omega_3) = 180^\circ - \gamma.$$

V $\triangle P_1P_2P_3$ jsou dány dvě strany s_{12} , s_{23} a sevřený úhel ω_2 . Neznámé úhly φ a ψ se vypočtou ku př. tangentskou větou nebo některým způsobem uvedeným v I. dílu. Třetí strana s_{13} se nato vypočte sinovou větou. Neznámé délky v $\triangle PP_1P_3$

se stanoví z vypočtených úhlů a délky s_{13} . Vytyčovací prvky pro body T_1 a T_2 se vypočtou po určení délek tečen

$$t = \overline{PT_1} = \overline{PT_2} = R \cdot \operatorname{tg} \frac{1}{2}\alpha,$$

$$\overline{P_1T_1} = t - \overline{PP_1}, \quad \overline{P_2T_2} = \overline{PP_2} - t.$$

4.1. Vytyčení vrcholu oblouku. Je několik způsobů užívaných při vytyčování vrcholu V a užije se vždy ten, který je pro dané území nejvhodnější. Vrchol se vytyčuje od tětiny, tečny, vrcholové tečny nebo u oblouků o malém poloměru se vytyčuje též pásmem, půlením tečnového úhlu. K vytyčování lze s výhodou užítí prvků vyjmutých z tabulek.

Vytyčení vrcholu od tětiny (obr. 30). Rozpůlením spojnice dotykových bodů T_1 a T_2 se obdrží bod O . Na kolmici v něm vztyčenou se odměří délka OV , zvaná vzepětí oblouku, vypočtená podle vzorce:

$$\overline{OV} = \overline{SV} - \overline{SO} = R - R \cdot \cos \frac{1}{2}\alpha = R (1 - \cos \frac{1}{2}\alpha). \quad (1)$$

Vytyčení vrcholu od tečny (obr. 30). V pravouhlém $\triangle T_1VV_1$ se vypočtou délky odvěsen T_1V_1 a VV_1 ze vzorců:

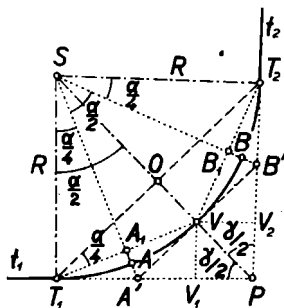
$$\overline{T_1V_1} = \overline{T_2V_2} = \overline{T_1O} = \overline{T_2O} = R \cdot \sin \frac{1}{2}\alpha, \quad (2)$$

$$\overline{VV_1} = \overline{VV_2} = \overline{OV} = R (1 - \cos \frac{1}{2}\alpha). \quad (3)$$

Na tečně t_1 se odměří délka T_1V_1 , v bodě V_1 se vztyčí kolmice a na ni se odměří délka VV_1 . Obdobně se postupuje u tečny t_2 a musí se dospět do téhož bodu V .

Vytyčení vrcholu rozpůlením úseku vrcholové tečny (obr. 30). K sestrojení vrcholové tečny se vypočtou vytyčovací prvky:

$$\overline{T_1A'} = \overline{A'V} = \overline{B'V} = \overline{T_2B'} = R \cdot \operatorname{tg} \frac{1}{4}\alpha. \quad (4)$$

Obr. 30. Vytyčení vrcholu oblouku a čtvrtobloukových bodů.

Od bodu T_1 se odměří délka T_1A' do bodu A' , od bodu T_2 táž délka do bodu B' . Oba body se osadí kolíčky a vzdálenost $A'B'$ se změří a rozpůlí. Půlicí bod je vrcholem oblouku V .

Vytyčení oblouku od průsečíku tečen P (obr. 30). V přístupném a vytyčeném bodě P se při měření úhlu γ vytyčí směr osy úhlu PS . Z pravoúhlého $\triangle PT_1S$ nebo $\triangle PT_2S$ se vypočte délka $\overline{PS}$:

$$\overline{PS} = \frac{R}{\sin \frac{1}{2}\gamma} = \frac{R}{\cos \frac{1}{2}\alpha}.$$

Délka

$$\begin{aligned} \overline{P\bar{V}} &= \overline{PS} - \overline{VS} = \overline{PS} - R = \\ &= \frac{R}{\cos \frac{1}{2}\alpha} - R = R (\sec \frac{1}{2}\alpha - 1), \end{aligned} \quad (5)$$

$$= \frac{R}{\sin \frac{1}{2}\gamma} - R = R (\operatorname{cosec} \frac{1}{2}\gamma - 1) \quad (6)$$

nebo též

$$\overline{P\bar{V}} = \overline{A'\bar{V}} \cdot \operatorname{tg} \frac{1}{2}\alpha = R \cdot \operatorname{tg} \frac{1}{4}\alpha \cdot \operatorname{tg} \frac{1}{2}\alpha. \quad (7)$$

Osa úhlu γ se dá též vytyčit pásmem. Na tečny se odměří od bodu P stejné délky, ku př. do bodů A' a B' . Začátek a konec pásma se podrží na bodech A' a B' , střed pásma se napne a v polovině délky pásma je bod ležící na ose úhlu. Tohoto způsobu se dá užít jen u plochých oblouků a o malém poloměru.

Vytyčení čtvrtobloukových bodů. Čtvrtobloukové body A' a B' se vytyčí zcela obdobně, jak plyne z obrazce 30. Do výpočetních vzorců se dosadí funkce úhlu $\frac{1}{4}\alpha$.

4.2. Vytyčení podrobných bodů obloukových. Je několik způsobů vytyčovací. Některé z nich budou v dalším podány.

Vytyčování pravoúhlými souřadnicemi od tečny (obr. 31). Se zřetelem k tečně je každý bod oblouku určen úsečkou x_n

a pořadnicí y_n . Úsečka x se vhodně volí a pořadnice y se vypočte. Tak ku př. bod 1 má souřadnice x_1 a y_1 . Pro zvolené x_1 se vypočte y_1 podle vzorce:

$$y_1 = R - \sqrt{R^2 - x_1^2} = R - R \sqrt{1 - \frac{x_1^2}{R^2}} \quad (8)$$

čili

$$y_1 = R - R \left(1 - \frac{x_1^2}{R^2}\right)^{\frac{1}{2}}$$

Po rozvinutí členu v závorce v řadu a při omezení se jen na dva členy řady obdržíme

$$y_1 = \frac{x_1^2}{2R} + \frac{x_1^4}{8R^3} + \dots \quad (9)$$

Položíme-li výraz

$$\frac{x_1^2}{2R} = y_0,$$

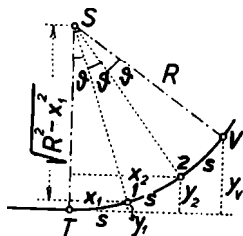
obdržíme pohodlný výraz pro číselný výpočet

$$y_1 = y_0 + \frac{x^4}{4R^2} \cdot \frac{1}{2R} = y_0 + \frac{y_0^2}{2R}. \quad (10)$$

Obdobně se vypočtou hodnoty y_2, y_3 atd. Za hodnoty x se volí celé metry 5, 10, 20 a pod., k nimž se vypočtou příslušné y nebo se vyjmou z vytyčovací tabulek pro zaokrouhlené hodnoty x a R .*)

Uvedeným způsobem se vytyčí body na kružnici, avšak délky oblouků nejsou stejné. Mají-li vytyčované body míti od sebe stejnou vzdálenost, musí se předem stanovit středový úhel pro zvolený obloukový dílec s :

$$\vartheta'' = \varrho'' \frac{s}{R}. \quad (11)$$

Obr. 31. Vytyčení podrobných bodů obloukových od tečny.

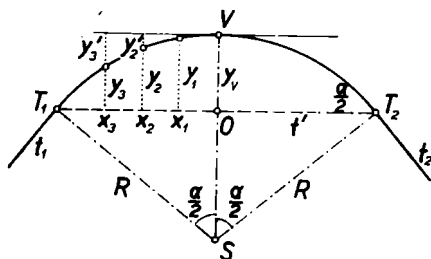
* Inž. Kristián Petrlík, Vytyčovací tabulky, Praha 1903.

Se zřetelem k vypočtenému úhlu ϑ se stanoví souřadnice z rovnic:

$$\begin{aligned} x_1 &= R \cdot \sin \vartheta, & y_1 &= R - R \cdot \cos \vartheta = R \cdot 2 \sin^2 \frac{\vartheta}{2}, \\ x_2 &= R \cdot \sin 2\vartheta, & y_2 &= R - R \cdot \cos 2\vartheta = R \cdot 2 \sin^2 \frac{2\vartheta}{2}, \\ x_3 &= R \cdot \sin 3\vartheta, & y_3 &= R - R \cdot \cos 3\vartheta = R \cdot 2 \sin^2 \frac{3\vartheta}{2}, \end{aligned} \quad (12)$$

atd. atd.

Obr. 32. Vytyčení podrobných bodů obloukových od tětivy.

Vytyčování pravouhlými souřadnicemi od tětivy (obr. 32). Nejdříve se stanoví vzepětí oblouku nad tětivou $y_V = \overline{OV}$ z daného R a vypočteného úhlu α :

$$\overline{y_V} = \overline{OV} = R - R \cdot \cos \frac{1}{2}\alpha = R \left(1 - \cos \frac{1}{2}\alpha \right) = R \cdot \sin^2 \frac{1}{4}\alpha \quad (13)$$

nebo se zřetelem k délce tětivy $\overline{T_1T_2} = 2l'$ a vzorci (9)

$$\overline{y_V} = \overline{OV} = \frac{l'^2}{2R} + \frac{l'^4}{8R^3} + \dots \quad (14)$$

Podrobné body 1, 2, 3 atd. se určí souřadnicemi $x_1, y_1; x_2, y_2$ atd. počínaje od bodu O jako počátku souřadnic. Úsečky x se volí vhodné velikosti a pořadnice y se vypočtou ze vztahů

$$y_1 = yv - y'_1, y_2 = yv - y'_2, \text{ atd.},$$

kde hodnoty $y'_1, y'_2, \dots$ jsou dány výrazy

$$y'_n = R - \sqrt{R^2 - x_n^2} = \frac{x_n^2}{2R} + \frac{x_n^4}{8R^3} + \dots \quad (15)$$

jež jsou obdobné výrazům (8) a (9) při vytyčování bodů od tečny. Stejný výpočet i vytyčování se provede v druhé části oblouku nad úsekem tětivy OT_2 .

Podrobné body se dají vytyčovati též polárními souřadnicemi a řadou jiných způsobů, jež pro nedostatek místa nejsou uvedeny.

Při vytyčování obloukových bodů podle tabulek je třeba si přečísti návod k užití tabulek a výrazů, podle nichž byly tabulky sestaveny.